

Tilgængelighed af informationer på Internettet for voksne med høretab

Lene Schmidt

Center for døvblindhed og høretab, Aalborg, Danmark

lene.schmidt@rn.dk

Sammanfattning

De semantiske, pragmatiske og syntaktiske sproglige udfordringer i det danske skriftsprog begrænser i dag mulighederne for fuld tilgængelighed til informationer på internettet for voksne med høretab. Der gives eksempler fra praksis på, hvor misforståelser opstår og strategier for, hvorledes offentlige websider kan gøres mere tilgængelige for denne gruppe. Efterfølgende analyseres og sammenlignes resultater af en læsetest for unge og voksne med og uden høretab og dette følges op af en eye-tracking undersøgelse af døves læsemønster. Resultaterne viser, at på samme måde som dyslektikere kan få støtte til afkodning og forståelse af en tekst ved hjælp af oplæsning, kan voksne med høretab få udbytte af oplæsning af meningsbærende ord med tegn.

Indledning

Tilgængelighed på internettet kan være en udfordring for voksne med høretab, som har tegnsprog som modersmål, og derfor er en sproglig og kulturel minoritetsgruppe i Danmark.

Den øgede tilgængelighed på internettet har åbnet nye muligheder for, at denne gruppe ikke blot har nemmere ved at få adgang til informationer, men det har også givet en større mulighed for dannelse af fællesskaber og kontakt med offentlige myndigheder. Det kan medvirke til, at gruppen bliver socialt inkluderet i samfundet. For at få dette til at lykkes er der en sproglig udfordring, som man som offentlig instans er nødt til at tage højde for.

Til daglig er jeg underviser i voksenafdelingen ved Center for Døvblindhed og Høretab i Aalborg (CDH) og gennemsnitlig kommer 50–70 kursister pr. halvår i alderen 18–86 år for at modtage undervisning i læsning og skriftlig formulering samt brug af Informations- og kommunikationsteknologi (IKT).

Der er gennem de seneste år blevet et større og større behov for at få mere viden om og erfaring i læsemetoder og strategier, tekstgenrer, sprogets semantik og skriftlig formulering for at kunne begå sig på internettet og herigennem blive en aktiv deltager i vores danske samfund. Den statsligt finansierede uddannelse, Forberedende Voksen Undervisning (FVU – www.uvm.dk) giver voksne med høretab, som er usikre læsere, mulighed for at forbedre deres skrive- og læsefærdigheder i et fleksibelt tilbud, hvor undervisningen tilrettelægges ud fra individuelle behov, interesser og kommunikationsmetoder og er kendetegnet ved at have et funktionelt sigte. Mange af de voksne med høretab, som jeg møder i hverdagen, har ingen eksamen fra uddannelsesinstitutioner. Der er da også en arbejdsløshed på 51 % for denne gruppe ifølge den seneste rapport om døves uddannelses- og arbejdsmarkedsforhold (Epinion, 2008).

På uddannelsesområdet kan det for voksne med høretab være krævende at aflæse en tolk i mange timer, samtidig med at det ikke altid er uproblematisk at være i hørende kulturer, hvor det at blive betragtet som et menneske med et særligt behov, kræver styrke og mod – især hvis man også har læse- og skrivevanskeligheder. For at forstå de udfordringer, denne gruppe udsættes for, er det vigtigt at forstå, hvad det vil sige at være voksen og have et høretab.

Ifølge Danske Døves Landsforbund (www.deaf.dk) er der 2 måder at definere begrebet døv eller det at være voksen med et høretab på. Den ene definition er medicinsk, idet det er hørekurven, der er afgørende for graden af døvhed. Høretabet skal være på mellem 70–100 db og ud fra den betragtning, findes der ca. 5 000 døve i Danmark. Den definition, jeg lægger til grund for min undervisning, er definition nummer to, en sociologisk definition, hvor voksne med høretab har valgt sin identitet igennem tegnsprog og i døvekulturen, til trods for at nogle af dem har en hørerest – og hermed antager jeg, at gruppen er langt større.

Tegnsprog kontra dansk

Tegnsprog er ikke internationalt. Det er et visuelt sprog, som er meget forskelligt fra det danske sprog, hvorfor forskere betragter dansk som denne gruppes andet sprog. Tegnsprog har sin egen grammatik. Der er en anden sætningsopbygning, som består af locus, proformer og tidslinjer, samt et tegnforråd, hvor gestik, kropssprog og mimik er en meget væsentlig del. Tegnsprog har ikke sit eget skriftsprog, men det sammenlignes ofte med kinesisk, fordi de logografiske ortografier viser tegn, der bl.a. repræsenterer de betydningsbærende elementer. Derfor kan tegnsprog ikke sammenlignes med dansk, som er et vokalsprog bygget op omkring lyde og en fonologisk tilgang.

Udfordringerne med verber i det danske sprog

Professor ved Københavns Universitet, Elisabeth Engberg-Pedersen, som bl.a. har forsket i tegnsprogets morfologi og syntaks, mener, at tegnsproget påvirkes af vokalsproget på den måde, at det er det samme samfund, som hørende og døve lever i og taler om. Derfor er der voksne med høretab, som opnår en form for lydlig bevidsthed og bliver virkelig gode, sikre læsere.

Men der er visse strukturelle problemer, der må tages højde for. Hun påpeger bl.a., ”... at man lærer gennem oplevelser af omverdenen og gennem samtaler på tegnsprog, at der er forskel på før, nu og senere, men gennem tegnsprog kan man ikke skelne mellem de sproglige kategorier nutid og datid, som skal udtrykkes med verber på dansk. Denne sproglige forskel bruges ikke på tegnsprog” (Engberg-Petersen, 1998). Et eksempel kan være, at denne gruppe af usikre læsere kan læse sætningen ”Han tog hjem” som ”han tager med tog hjem”. Dette skyldes, så at verber ikke bøjes i tegnsprog som i dansk, men at den grammatiske opbygning i tegnsprog sker ved hjælp af tidslinier og konkrete som stammer uden bøjningsendelser, der vises med håndstillinger, der efterfølgende udtrykker en bevægelse. Engberg-Pedersen bruger begrebet ”proform” om stammen i et ”proformverbum”, dvs. bevægelsen. Hun har forsket i, hvordan man i tegnsprog bruger fingre og hænder til at beskrive det, vi i talesproget kalder pronomener, efterfulgt af en bevægelse, der beror på det at ligne. Sætningen ”han tog hjem”, kan derfor læses som: ”Han”, ”tog” som proformer efterfulgt af proformverbet ”hjem”. Pga. afkodningsvanskeligheder i homografien, kan forståelsen af sætningen få en anden betydning, som umiddelbart også kan skyldes, at man ikke kan høre at det udtales anderledes. I næste afsnit vil jeg redegøre for de observationer, jeg oplever i praksis med eksempler fra internettet.

Observationer fra praksis

I undervisningen har jeg opdaget at voksne med høretab har meget fokus på modsætninger og kontraster, når de skal skabe en forståelse i en tekst. Det har undret mig, hvorfor denne gruppe har svært ved at lave kryds og tværs opgaver, der jo bygger på synonymy, men en forklaringsmodel kan være, at de gennem en udelukkelsesmetode anvender modsatrettede begreber, for at opnå en dybere forståelse. Hvorvidt det også er en del af deres sprog, har jeg ikke kunne finde noget forskning omkring. Når de i undervisningen f.eks. undersøger, hvornår Borgerservice Centeret har åbent i Aalborg kommune anvendes følgende forståelsesstrategi under læsningen, (figur 1).

Sammensatte ord er ligeledes en udfordring, og da dette ofte bliver anvendt i vores skriftsprog og i særdeleshed på offentlige hjemmesider (ofte for at spare plads eller gøre siden mere overskuelig), er det vigtigt at kende til morfemer og semantik i det danske sprog. Når en voksen med høretab kontakter sin læge eller sygehuset via e-mail, er det ikke lige meget, om man har mistet sin *ringfinger* eller sin *fingerring*, for at blive taget alvorligt! Når der læses nyheder har det ligeledes betydning, om der bliver fortalt om en *bilbrand* eller en *brandbil*.

Jobcenter i Brønderslev kommune (figur 2) informerer om *sagsbehandlernes telefon-træffetid, sygedagpengemodtagere og arbejdsmarkedsrelaterede tilbud*! Disse ord gør, at en usikker læser på forhånd opgiver at finde rundt i junglen af uforståelige sammensatte ord og begreber.

Kontakt

Borgerservice-Centret
Rantzausgade 6
9000 Aalborg
Tlf. 9931 1800
borgerservice@aalborg.dk

Vis kort

Åbningstider
Mandag - onsdag
09.30-14.30
Torsdag
09.30-17.00
Fredag
09.30-14.00

Figur 1 opfattes som "tirsdag er lukkedag og at der er lukket om aftenen".

JOBCENTER BRØNDERSLEV

Adresse:

Jobcenter Brønderslev
Valdemarsgade 20
9700 Brønderslev
Tlf.: 9945 4999
Fax.: 9945 4711
E-mail.: jobcenter@99454545.dk

Telefontid:

Mandag-onsdag 8.00-15.00, torsdag 8.00-17.00 og fredag 8.00-14.00.

Sagsbehandlernes telefontræffetid: alle dage 8.30 - 9.30.

- Formidler ordinære og støttede job
- Understøtter virksomheder i at rekruttere arbejdskraft
- Rådgiver virksomheder i det rummelige arbejdsmarked
- Betjener ledige på kontanthjælp og dagpenge
- Betjener sygedagpengemodtagere
- Iværksætter arbejdsmarkedsrelaterede tilbud.

Figur 2. Jobcenter i Brønderslev kommune.

Gruppen af usikre læsere har ofte fokus på hvert enkelt ord i en sætning, de afkoder, og leder efter en leksikalsk betydning for netop det ene ord og ser det ikke i en sammenhæng med resten af sætningen. Sandsynligvis sker dette, fordi usikre læsere binder en stor del af deres kognitive ressourcer på element-niveau og på den måde ikke opnår tilstrækkelig viden om de grammatisk-syntaktiske ledetråde i en tekst. Ifølge læseforsker Carsten Elbro er konteksten meget væsentlig for sprogforståelsen, når man skal afkode et ord, fordi *"det giver ikke i sig selv ordets betydning, men afgrænser ordet"* (Elbro 2007). Et eksempel kan være ordet "dyr". At købe en dyr jakke, betyder at jakken koster mange penge, altså er ordet her et tillægsord og ikke et navneord, som hvis jakken er lavet af et dyr. "Jeg dør, når jeg bliver gammel" er et andet eksempel på at "dør" udtales og aflæses forskelligt alt efter, hvilken ordklasse ordet tilhører og hvordan det udtales i en given kontekst.

Når voksne med høretab læser, opfatter de indholdet i den skrevne tekst ud fra en forforståelse, et forestillingsbillede og et forhåndskendskab til tekstens begrebsverden, som tager udgangspunkt i deres eget skriftsprogløse tegnsprog. Derfor bruger de rigtig meget energi på at afkode hvert ord og læser *på* linjerne i en tekst og ikke *mellem* linjerne. Dette er en udfordring, da både dansk tale og skrift har idiomer, som er kendetegnet ved, at der kan være flere betydninger i en sætning. Et eksempel i figur 3 "Kronprinsesse Mary stjal billedet" betyder ikke at Kronprinsessen er en tyv, men at hun er populær og i centrum for historien

En god anvendt hjemmeside for denne gruppe af usikre læsere, som har brug for nyhedsstof i en læsevenlig udgave er hjemmesiden www.dr.dk/ligetil. Hjemmesiden er skrevet i et klart og enkelt sprog, der er billeder, som passer til en kort overskrift, og svære ord og begreber bliver forklaret. Ligetil-siden blev skabt i 2008 af en gruppe avisredaktører og sprogforskere bl.a. Carsten Elbro.

HÅR-BLIKFANG: Mary overstrålede alle, da hun i aftes havde sin officielle debut som Frederiks kæreste. Her konverserer hun Luxembourgs storhertuginde. Foto: Keld Navntoft

01 | 02 | 03 | 04

Mary stjal billedet

BODIL CATH - Tirsdag den 21. oktober 2003, 00:00

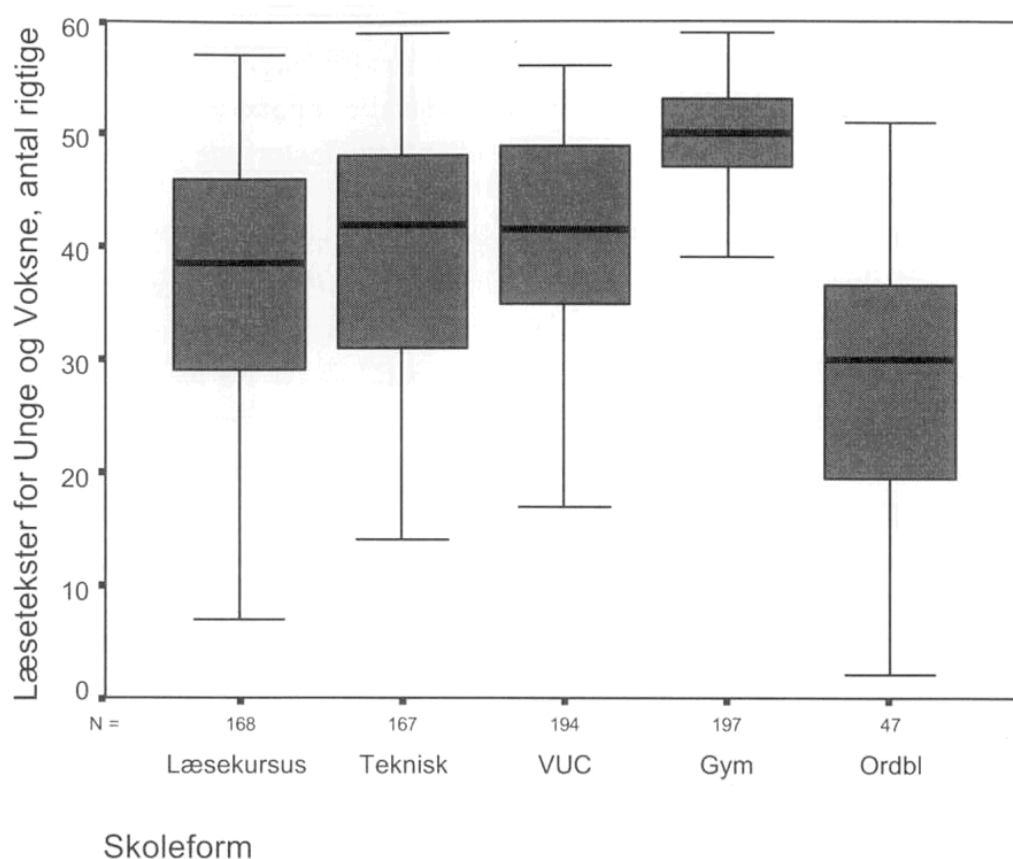
Del Det var Marys første offentlige fremtræden efter forlovelsen med Frederik Det klarede hun kongeligt og helt som ventet i fin stil

Figur 3 forstås som "Mary stjæler".

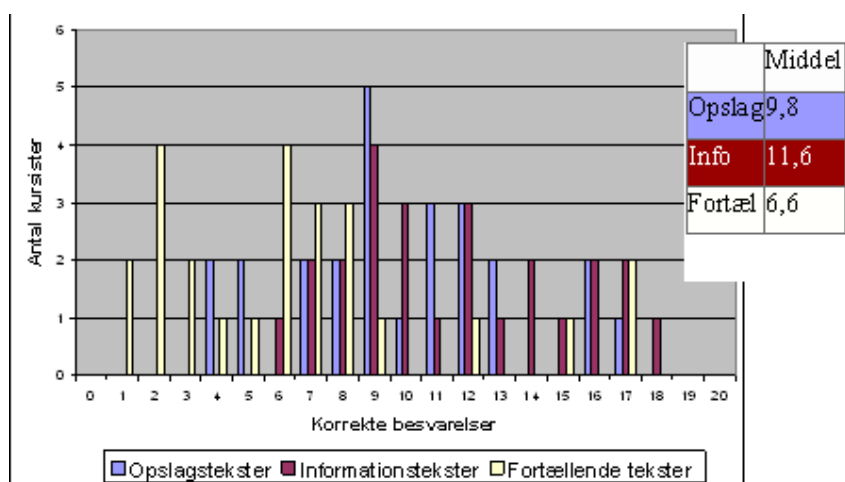
Læsetest

Forskning viser, at en funktionel læsefærdighed har betydning for, hvordan hver enkelt klarer sig i et uddannelsesforløb og på arbejdsmarkedet og derfor har jeg i efteråret 2010 testet en gruppe på 25 voksne og anvendt læsetesten "læstekster for unge og voksne" fra Dansk Psykologisk Forlag. Testen indeholder 60 opgaver fordelt på 20 opgaver til hver af de 3 tekstgrupper, opslags-, informations- og fortællende tekster. Resultatet viser, at 5 personer har en god funktionel læsefærdighed ved en samlet score på mellem 45–60 korrekt besvarede opgaver. 3 personer med en samlet score på mellem 36–44 korrekte besvarelser betragtes som en gruppe med utilstrækkelig funktionel læsefærdighed, mens resten af gruppen på 17 testpersoner har så ringe en funktionel læsefærdighed, at de har svært ved at klare de læsekrav, de møder i hverdagen. Hvis jeg derfor sammenligner med andre skoleformer, vil gruppen af voksne med høretab, som er usikre læsere, være at sammenligne med dysleksigruppen (se figur 4) (Arnbak 2010).

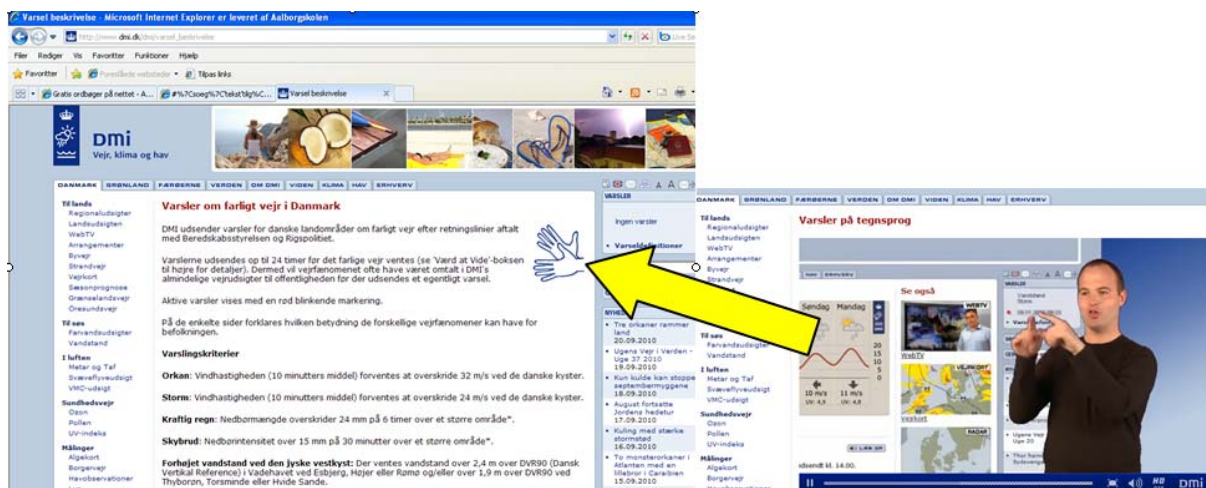
Figur 4 viser gruppen af ordblinde sammenlignet med andre skoleformer.

Læsetesten for unge og voksne er afprøvet på 773 unge og voksne fra fem forskellige uddannelsesgrupper og den prædikative validitet er undersøgt, og det viser sig faktisk, at der er en klar sammenhæng mellem funktionel læsefærdighed målt med læsetest for unge og voksne og succes eller nederlag i et uddannelsesforløb. Jeg finder det interessant at se på, om der er sammenhæng mellem dette og tilgængeligheden på Internettet for gruppen af voksne med høretab. Hvis man ser nærmere på resultaterne i hver af de tre læse kategorier i figur 5, er det ikke overraskende de fortællende tekster, der scorer lavest.

Figur 5. Fortællende tekster scorer lavest.

I fortællende tekster er der flere ord, der skal afkodes, flere indre forestillingsbilleder om tekstens indhold, der er i spil i mødet mellem læser og tekst. Her er omverdenskendskab af afgørende betydning for de følgeslutninger, der bliver draget. På Danmarks Meteorologiske instituts hjemmeside www.dmi.dk (figur 6) har man derfor valgt, ved varselsdefinitioner med megen tekst at give voksne med høretab mulighed for at få teksten forklaret på tegnsprog.

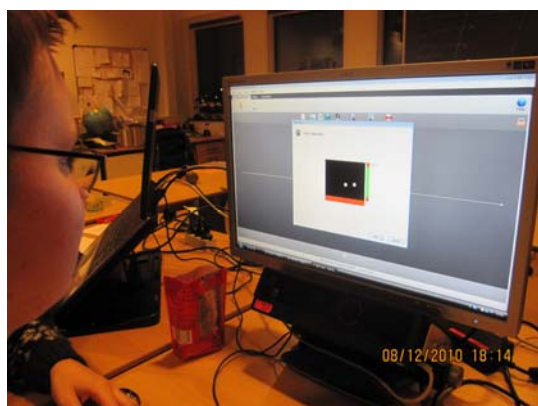
Figur 6. Ved et klik på et par hænder bliver teksten oversat til tegnsprog.

Voksne med høretab, som er usikre læsere, har behov for at kunne læse et varieret udvalg af forskellige teksttyper i hverdagen. Der er meget forskellige læsekrav alt efter, hvordan de offentlige hjemmesider er bygget op og det kræver derfor, at man er i stand til at skifte læsestrategi mange gange dagligt under normal læsning, et krav som mange voksne med høretab altså ikke kan honorere.

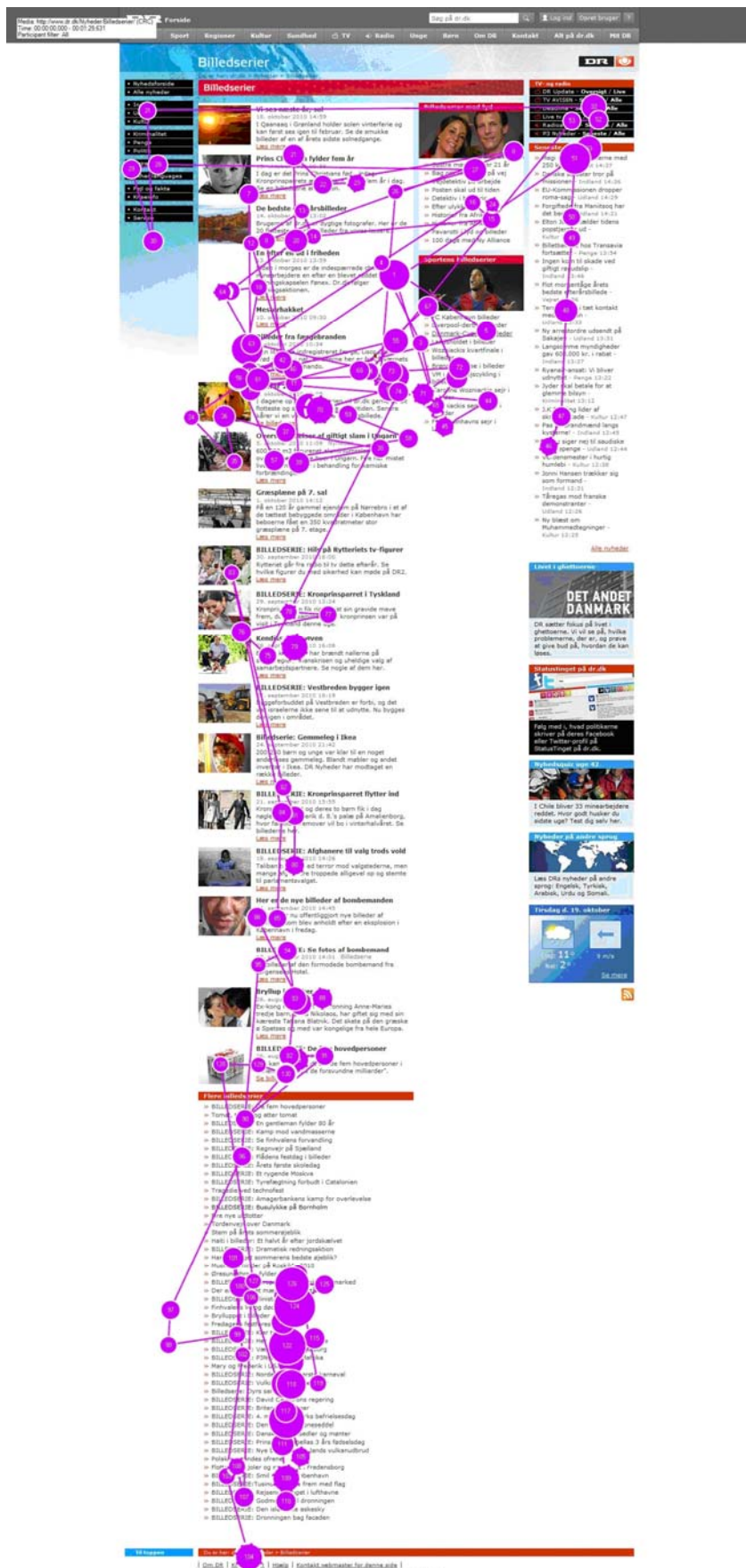
Eye-tracking undersøgelse af læsemønsteret på offentlige hjemmesider

I samarbejde med to studerende fra 9. semester ved Engineering psychology, (Aalborg Universitet, 2010) er det blevet undersøgt, hvordan voksne med høretab navigerer rundt på ukendte hjemmesider ved hjælp af en eye-tracker (figur 7).

De studerende testede en døvegruppe på 10 personer og ligeledes en gruppe af hørende. De fik bl.a. til opgave at finde frem til en bestemt information på en given hjemmeside f.eks. en artikel om Moskva på www.dr.dk/nyheder/billedserier, hvor der både var billeder, overskrifter og korte tekster. Resultatet viste, at døvegruppen brugte 97,20 sekunder for at finde frem til informationen i modsætning til de hørende, der gennemsnitligt brugte 29,09 sekunder.

Figur 7. Eye-tracking undersøgelse med gruppen af voksne med høretab

Figur 8. Voksne med høretab leder efter ordbilleder i teksten.

Figur 9 viser at den hørende testgruppe kigger mere på billeder og mindre på teksten.

Resultaterne viste også, at de voksne med høretab overraskende nok kiggede mere på tekst og mindre på billeder end den hørende gruppe (se figur 8 og 9). En mulig forklaring kan være, at de voksne med høretab er vant til at se billeder og derfor koncentrerer sig mere om at finde ordbilleder.

Efter en grundig analyse af de mange testresultater blev der i samarbejde med de to universitetsstuderende udviklet en prototype, der har til formål at lette afkodningen af svære ord og begreber. De voksne med høretab skulle have mulighed for at få støtte af tegn ved at klikke på ord, de ikke umiddelbart kunne afkode (se figur 10). Ved afprøvningen af denne prototype blev de voksne med høretab inddelt i to grupper. Den ene gruppe fik mulighed for tegnstøtte ved hjælp af prototypen, mens den anden gruppe ikke havde denne mulighed. Dette kan sammenlignes med en dyslektiker, der har mulighed for at få et ord oplæst i en tekst ved brug af hjemmesiden www.adgangforalle.dk.

Afprøvningen af prototypen bestod i, at de voksne med høretab skulle finde frem til en flytningsblanket på en fiktiv kommunal hjemmeside. Forsøget viste, at der var signifikant forskel på de to grupper ($p < 0,01$). Den gruppe der havde mulighed for tegnstøtte af meningsbærende og svære ord løste opgaven på 92,8 sek., mens den anden gruppe, der selv måtte afkode teksten brugte 159,4 sek.

Hermed kan det konkluderes, at muligheden for at få tegnstøtte i oplæsning af tekster, er en hjælp til afkodning og forståelse på lige fod med oplæsning af tekster med lyd for ordblinde og andre grupper med læsevanskeligheder.

Figur 10 viser muligheden for at klikke på et ukendt ord på en hjemmeside og få det vist med tegn.

Sammenfatning

For at voksne med høretab, som er usikre læsere, skal have fuld tilgængelighed af informationer på offentlige websider er det vigtigt at tage højde for de semantiske, pragmatiske og syntaktiske sproglige udfordringer i det danske skriftsprog. Der bør tages højde for de sproglige begrænsninger, denne gruppe oplever i mødet med et andet sprog i særdeleshed i skriftsproget, som de ikke har i deres eget sprog, tegnsprog.

Med observationer og eksempler fra praksis er der i denne artikel vist, hvor misforståelser kan opstå og hvilke strategier, der anvendes i mødet med forskellige tekster. Læsehastigheden

er ligeledes ved hjælp af læsetest for unge og voksne fra 5 forskellige uddannelsesgrupper og hvor den prædikative validitet er undersøgt, blevet analyseret og sammenlignet med gruppen af voksne med høretab. Ved hjælp af eye-track studier er der blevet sat fokus på voksne med høretab og deres læsemønstre, og undersøgelserne viser, at på samme måde som dyslektikere kan få støtte til afkodning og forståelse af en tekst ved hjælp af oplæsning, kan voksne med høretab få udbytte af oplæsning af meningsbærende ord med tegn.

Referenceliste

- Aalborg University (2010), Deaf People and the Internet- developing a sign language solution for websites, 9.semester project, Tina Ø. Pedersen, Søren Jensen, 2010.
- Arnbak, Elisabeth (2010), Læsetekster for unge og voksne, vejledning, Dansk psykologisk Forlag, 2010.
- Danske Døves Landsforbund: www.deaf.dk.
- Elbro, Carsten (2007), Læsevanskeligheder, Forlaget Gyldendal, 1.udgave 2007.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth (1998) Lærebog i tegnsprogs grammatik, Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation, 2.udgave 1998.
- Epinion, analyseinstitut (2008), Rapport om døves uddannelses- og arbejdsmarkedsforhold, Undervisningsministeriet: www.uvm.dk.